

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

Л.П. Вашків, О.П. Онишків, З.М. Онишків

УКРАЇНСЬКА МОВА
Конспекти уроків
4 клас

До підручника М.С. Вашуленка, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 811.161.2:371.32
ББК 74.268.1 Укр
В23

Рецензенти:
вчитель вищої категорії, старший вчитель
Походжай Н.Я.;
кандидат філологічних наук
Ткачук Т.П.

Серію «Бібліотека вчителя» засновано 2007 р.

Вашків Л.П.

В23 Українська мова : конспекти уроків : 4 кл. : до підр.
Вашуленка М.С., Дубовик С.Г., Мельничайко О.І. /
Л.П. Вашків, О.П. Онишків, З.М. Онишків. — Тернопіль :
Навчальна книга — Богдан, 2016. — 240 с. — (Серія «Бі-
бліотека вчителя»).

ISBN 978-966-10-1765-7 (серії)

ISBN 978-966-10-4297-0

У посібнику подано розгорнуті конспекти уроків з української мови, зміст яких відповідає навчальній програмі Міністерства освіти і науки України, Державному стандарту початкової загальної освіти та підручнику «Українська мова. 4 клас» (автори М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко).

Запропоновано зразки бесід під час вивчення нового матеріалу, опорні схеми, таблиці, малюнки, різні види робіт над мовним матеріалом та правилами, каліграфічні хвилинки, творчі завдання, цікавий ігровий матеріал.

Для вчителів початкових класів та студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 811.161.2:371.32
ББК 74.268.1 Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1765-7 (серії)
ISBN 978-966-10-4297-0

© Навчальна книга — Богдан, 2016

ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема уроку	Сторінка	Дата
1.	Мова — жива скарбниця історії народу. Неперервне поновлення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові. (Вправи 1–7).	6	
2.	Усне і писемне мовлення. Культура мовлення. (Вправи 8–11).	11	
3.	Культура спілкування. (Вправи 12–17).	14	
4.	Закріплення поняття про будову текстів різних типів. Тема і мета висловлювання. Заголовок. (Вправи 18–20).	18	
5.	Слова, найважливіші для висловлення думки в реченні, тексті. Навчальний діалог. (Вправи 21–24).	20	
6.	Спостереження над засобами зв'язку речень у тексті. Лексичні засоби зв'язку речень у тексті. Навчальний діалог. (Вправи 25–28).	23	
7.	Поділ тексту на частини. Складання плану. Спостереження за роллю абзаців у тексті. (Вправи 29–32).	26	
8.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	30	
9.	Особливості змісту та побудови тексту-міркування. Наявність певного твердження, доказів та висновків. (Вправи 33–36).	30	
10.	Особливості текстів-описів. Мета цих текстів. (Вправи 37–41).	32	
11.	Робота над удосконаленням власного тексту. Вправління у порівнянні художніх та науково-популярних описів. Контрольна робота: складання діалогу. (Вправи 42–45).	35	
12.	Вправління у написанні замітки до газети, листів (коментованих або індивідуальних). (Вправи 46–49).	38	
13.	Види речень за метою висловлювання та інтонацією. (Вправи 50–53).	41	
14.	Контрольна робота: диктант.	43	
15.	Аналіз контрольної роботи. Закріплення знань про основу речення. (Вправи 54–57).	45	
16.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	47	
17.	Встановлення зв'язку у реченнях. (Вправи 58–62).	47	
18.	Поняття про однорідні члени речення. Головні і другорядні члени речення. (Вправи 63–65).	50	
19.	Поєднання однорідних членів речення за допомогою сполучників. (Вправи 66–69).	53	
20.	Закріплення знань про однорідні члени речення. Узагальнення знань за розділом. (Вправи 70–73).	55	
21.	Контрольна робота з мовної теми «Мова і мовлення. Текст. Речення».	57	
22.	Аналіз контрольної роботи. Слово. Значення слова. Багатозначні слова. (Вправи 74–78).	59	
23.	Закріплення і узагальнення знань і вмінь про морфемну будову слова. (Вправи 79–83).	61	
24.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	63	
25.	Спостереження за словами — різними частинами мови та за службовими словами, до яких не можна поставити запитання. (Вправи 84–86).	63	
26.	Повторення вивченого про іменник як частину мови. Розширення уявлення про лексичне значення іменника, слова з абстрактним значенням. (Вправи 87–91).	65	
27.	Іменники-синоніми, іменники-антоніми, багатозначність окремих іменників. Пряме і переносне значення іменників. (Вправи 92–96).	67	
28.	Число і рід іменників. (Вправи 97–99).	69	
29.	Відмінювання іменників. (Вправи 100–106).	71	
30.	Розрізнення відмінків іменників з однаковими закінченнями. (Вправи 107–110).	74	
31.	Чергування кінцевих приголосних основи в іменниках різного роду в давальному і місцевому відмінках однини. (Вправи 111–115).	76	
32.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	78	
33.	Чергування голосних у коренях іменників жіночого та чоловічого роду в однині. (Вправи 116–120).	78	
34.	Правопис закінчень іменників жіночого роду на <i>-а (-я)</i> в родовому відмінку однини. (Вправи 121–124).	81	
35.	Правопис закінчень іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини. (Вправи 125–128).	83	
36.	Контрольна робота: письмовий переказ.	85	
37.	Аналіз контрольної роботи. Правопис закінчень іменників жіночого і чоловічого роду в орудному відмінку однини. (Вправи 129–133).	87	

38.	Правопис закінчень іменників чоловічого роду з основою на <i>-р</i> в орудному відмінку однини. (Вправи 134–136).	90	
39.	Правопис закінчень іменників чоловічого роду в давальному і місцевому відмінках однини. (Вправи 137–140).	93	
40.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	95	
41.	Правопис закінчень іменників у множині. Контрольна робота: аудіювання. Г. Вієру «Найкращі квіти». (Вправи 141–146).	95	
42.	Уживання іменників із прийменниками в різних відмінках. Засвоєння літературних форм іменників у місцевому відмінку множини з прийменником <i>по</i> . (Вправи 147–150).	99	
43.	Повторення вивченого про прикметник як частину мови. Спостереження за роллю прикметників у мовленні. (Вправи 151–154).	102	
44.	Прикметники-антоніми та прикметники-синоніми. Уживання прикметників у прямому та переносному значеннях. (Вправи 155–159).	104	
45.	Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів: художньому і науковому. (Вправи 160–162).	107	
46.	Вправи на доцільне використання прикметників у мовленні. Спостереження за формами прикметників найвищого ступеня (без терміна, практично). (Вправи 163–167).	109	
47.	Вправи на визначення роду і числа прикметників за іменниками. (Вправи 168–170).	111	
48.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	113	
49.	Спостереження за зв'язком прикметників з іменниками в реченнях. Узагальнення знань про змінювання прикметників за родами і числами. (Вправи 171–173).	113	
50.	Контрольна робота: диктант.	115	
51.	Аналіз контрольної роботи. Відмінювання прикметників (таблиця відмінювання) в однині і множині. (Вправи 174–178).	116	
52.	Вправи на визначення відмінка прикметника у реченні за відмінком іменника. Контрольна робота: списування. (Вправи 179–181).	118	
53.	Аналіз контрольної роботи. Спостереження за зміною закінчень у різних відмінкових формах. (Вправи 182–186).	121	
54.	Вимова і правопис прикметників із суфіксами <i>-ськ-</i> , <i>-зьк-</i> , <i>-цьк-</i> . (Вправи 187–191).	124	
55.	Уживання знака м'якшення перед закінченням прикметників. (Вправи 192–195).	126	
56.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	129	
57.	Спостереження за вживанням прикметників для всебічної характеристики предметів. Граматичний розбір прикметника у сполученні з іменником. (Вправи 196–201).	129	
58.	Форми давального і місцевого відмінків однини прикметників жіночого роду. (Вправи 202–205).	131	
59.	Відмінювання прикметників у множині. (Вправи 206–209).	134	
60.	Вправи на вживання різних відмінкових форм прикметників у множині. (Вправи 210–212).	136	
61.	Контрольна робота з мовної теми «Іменник. Прикметник».	138	
62.	Аналіз контрольної роботи. Закріплення вивченого про прикметник. (<i>Вчитель добирає матеріал до уроку самостійно.</i>)	140	
63.	Узагальнення і систематизація знань про прикметник. Спостереження за роллю прикметників у прислів'ях, загадках, прислівках. (Вправи 213–215).	141	
64.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	142	
65.	Поняття про числівник як частину мови. (Вправи 216–219).	142	
66.	Спостереження за функціональною роллю числівників у реченні. (Вправи 220–223).	145	
67.	Практичне засвоєння форм родового відмінка числівників 50–80. Питання до кількісних і порядкових числівників. (Вправи 224–226).	148	
68.	Закріплення й узагальнення мовленнєвих умінь, пов'язаних з уживанням числівників. (Вправи 227–230).	151	
69.	Займенник як частина мови, його основні ознаки. (Вправи 231–234).	154	
70.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	157	
71.	Особові займенники. Контрольна робота: усний твір. (Вправи 235–239).	157	
72.	Спостереження за вживанням особових займенників у текстах. (Вправи 240–243).	160	
73.	Відмінювання особових займенників. (Вправи 244–250).	162	
74.	Уживання і написання займенників з прийменниками; форми орудного відмінка займенників 3-ої особи однини і множини. (Вправи 251–255).	164	
75.	Основні ознаки займенника як частини мови. Роль займенників у текстах. Узагальнення знань і вмінь з теми «Займенник». (Вправи 256–260).	166	
76.	Контрольна робота з мовної теми «Числівник. Займенник».	168	

77.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	170	
78.	Аналіз контрольної роботи. Повторення вивченого про дієслово. Загальне поняття про дієслово як частину мови. Вправи 261–264.	170	
79.	Дієслова-синоніми, дієслова-антоніми. Вживання дієслів у прямому та переносному значеннях. (Вправи 265–269).	173	
80.	Особливості речень з однорідними присудками. Контрольна робота: аудіювання. «Посієш вчинок — виросте звичка»; В. Оберемок «Колючі гості». (Вправи 270–274).	176	
81.	Спостереження за роллю дієслів у текстах розповідного та описового характеру. (Вправи 275–278).	180	
82.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	182	
83.	Неозначена форма дієслова (початкова форма). Спостереження за вживанням неозначеної форми у приказках і прислів'ях. (Вправи 279–281).	182	
84.	Час дієслова. Змінювання дієслів за часами. (Вправи 282–285).	185	
85.	Контрольна робота: диктант.	187	
86.	Аналіз контрольної роботи. Число дієслова. Змінювання дієслів за часами. (Вправи 286–289).	188	
87.	Дієслова теперішнього часу. Змінювання дієслів теперішнього часу за особами і числами. (Вправи 290–294).	190	
88.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	193	
89.	Дієслова майбутнього часу. Змінювання дієслів майбутнього часу за особами і числами. (Вправи 295–298).	193	
90.	Спостереження за написанням закінчень дієслів 1-ої особи теперішнього і майбутнього часу. (Вправи 299–301).	196	
91.	Спостереження за написанням закінчень дієслів 2-ої особи теперішнього і майбутнього часу. (Вправи 302–305).	199	
92.	Правопис закінчень дієслів 3-ої особи теперішнього і майбутнього часу. (Вправи 306–309).	202	
93.	Дієслова минулого часу. Змінювання дієслів минулого часу за родами (в однині) і числами. (Вправи 310–314).	205	
94.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	207	
95.	Дієслова на <i>-ся, -сь</i> (літературна вимова і правопис). (Вправи 315–318).	207	
96.	Контрольна робота: письмовий твір.	210	
97.	Аналіз контрольної роботи. Узагальнення знань і вмінь з теми «Дієслово». (Вправи 319–322).	210	
98.	Поняття про прислівник як частину мови. Незмінність — основна ознака прислівників. (Вправи 323–325).	212	
99.	Спостереження за роллю прислівників-синонімів у мовленні. (Вправи 326–328).	215	
100.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	218	
101.	Спостереження за роллю прислівників-антонімів у мовленні. (Вправи 329–331).	218	
102.	Однорідні другорядні члени речення, виражені прислівниками. Контрольна робота: списування. (Вправи 332–335).	220	
103.	Аналіз контрольної роботи. Спостереження за вживанням у текстах однорідних членів речення, виражених прислівниками. (Вправи 336–338).	223	
104.	Спостереження за роллю прислівників у художніх і науково-популярних текстах. (Вправи 339–341).	225	
105.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	227	
106.	Правопис найуживаніших прислівників. (Вправи 342–345).	227	
107.	Контрольна робота з мовної теми «Дієслово. Прислівник».	230	
108.	Аналіз контрольної роботи. Узагальнення знань і вмінь з теми «Прислівник». (Вправи 346–350).	232	
109.	Повторення вивченого за рік. (Вправи 351–358).	234	
110.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	234	
111.	Повторення вивченого за рік. (Вправи 359–362).	234	
112.	Контрольна робота: диктант.	234	
113.	Аналіз контрольної роботи. Повторення і узагальнення вивченого матеріалу.	235	
114.	Повторення вивченого за рік. (Вправи 363–373).	235	
115.	Підсумкова контрольна робота. Державна підсумкова атестація (ДПА).	235	
116.	Аналіз контрольної роботи.	235	
117.	Повторення вивченого за рік. (Вправи 374–378).	235	
118.	<i>Урок розвитку мовлення.</i>	235	
119.	Підсумковий урок за рік. (Вправи 379–381).	235	

Дата

УРОК 1

Клас

Тема. Мова — жива скарбниця історії народу. Неперервне поновлення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові. (Вправи 1–7).

Додатковий

Мета. Ознайомити учнів з новим підручником «Українська мова»; поглиблювати знання про мову як найважливіший засіб людського спілкування; допомогти усвідомити, що для українців рідна мова — це безсмертний духовний скарб; збагачувати словниковий запас учнів; виховувати почуття любові до рідної мови.

матеріал до уроку

Обладнання: запис гімну України, малюнки із зображенням просторів космосу, таблиця-ватман для запису словникових слів, «Словничок».

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Ознайомлення з підручником «Українська мова. 4 клас».

1. Представлення підручника.

Звернути увагу на:

- назву підручника;
- прізвища авторів підручника (М.С. Вишуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко).

2. Бесіда.

Пригадування першої строфи вірша С. Вороблевича «Українська мова».

Мово рідна, слово рідне,
хто вас забуває,
той у грудях не серденько,
тільки камінь має.

— Як називається наша рідна мова? (*Українська.*)

— Чому наша рідна мова називається українською? (*Ми — українці, наша держава називається Україною.*)

— Ми маємо свою державу. Пригадайте і назвіть символи нашої держави. (*Малий Державний герб України — тризуб на синьому тлі, гімн і прапор синьо-жовтий, а не жовто-синій, бо, за правилами, кольори прапора у назві читаються згори донизу.*)

— Розгляньте с. 3 у підручнику і прочитайте, що там написано. (*Державний гімн України.*)

— Хто є авторами Гімну України?

— З попередніх класів ви пам'ятаєте, що гімн — це урочиста патріотична пісня, яка ушлявлює державу.

3. Робота над текстом Гімну України.

- а) Читання вірша.
- б) Словникова робота.
- в) Повторення правил поведінки під час слухання гімну.

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Проблемна ситуація.

— Чому кажуть, що мова — жива скарбниця історії народу?

— На це запитання можна дати відповідь, лише ретельно опрацювавши кожну вправу, правила і завдання підручника «Українська мова».

2. Колективні міркування, робота в групах (вправа 1).

Вправа вимагає розмірковування учнів з подальшими відповідями на запитання або кожна група готує відповідь на одне запитання.

— Що ви знаєте про українську мову?

— Яка різниця між усним і писемним мовленням?

— Чи допомагають вам у спілкуванні міміка, жести, інтонація?

Інформація для вчителя

Розв'язуючи проблему, «як люди спілкуються і розуміють одні одних, якщо вони розмовляють по-різному», великий швейцарський учений Фердинанд де Соссюр дійшов висновку про доцільність розрізняти мову і мовлення.

Мова — це система засобів спілкування (звуки, слова, схеми словосполучень, моделі речень та відношення між одиницями), яка існує в свідомості її носіїв. Мова — явище соціальне. В повному обсязі вона може існувати лише в спільноті людей. Жодна окрема людина не володіє і не користується всією мовою. У цьому неважко пересвідчитися, погортавши словник рідної мови та посібник із граматики, у яких з більшою чи меншою мірою повноти й докладності зафіксована мова. З'ясується, що аж ніяк не всі слова й усталені вислови нам відомі, що не всі граматичні форми й стилістичні фігури ми використовуємо. Можна прожити сто років, жодного разу не вживши сотень відомих людині слів, не кажучи вже про десятки тисяч слів, невідомих їй.

Мовлення — це реалізація засобів мови конкретними людьми в конкретних актах спілкування. Воно має індивідуальний характер і залежить від віку, статі мовця, його виховання, освіти, становища в суспільстві, темпераменту, стану здоров'я та багатьох інших прикмет й особливостей, властивих конкретній людині. Мова живе в мовленні. Через мовлення людина засвоює мову. Якщо немає людей, які б використовували мову в щоденному спілкуванні, у мовленні, вона стає мертвою. Отримати уявлення про таку мову дає можливість тільки «застигле» мовлення — писемні тексти, а в наш час — також грамофонні та магнітні записи. Якщо, звичайно, їх було зроблено (*Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. — Львів: Видавництво «Сполом», 2001, — с. 14*).

Висновок. Мова — це ширше поняття, а мовлення — вужче. В усному мовленні, крім лексичного запасу, велике значення мають міміка, жести, інтонація.

3. Рубрика «Слово про слово».

Скарб — коштовності, гроші, цінні речі.

4. Усний переказ (за вправою 1).

- Самостійне читання тексту учнями.
- Словникова робота.
- Пояснення заголовка «Безсмертний скарб».
- Переказування тексту учнями.

г) Виконання завдання 3 (переказування самостійно прочитаної раніше легенди або розповіді з серії «А це цікаво»).

Фізкультхвилинка.

5. Вправа «Поміркуймо разом» (за вправою 2).

а) Усні розмірковування над прочитаним.

б) Колективна практична письмова робота над розвитком власного мовлення (виконання завдання 2).

Зразок переробленого абзацу:

Я помітив, що з кожним роком моє життя все більше пов'язується з мовою. Адже скільки себе пам'ятаю, я завжди вмів розмовляти. До мови звук, тому й не звертаю на це уваги.

IV. Сприймання і усвідомлення учнями нового матеріалу.

1. Каліграфічна хвилинка.

М м Мм мо ва мова

— Утворіть якнайбільше словосполучень зі словом *мова*.

— З одним із словосполучень (на вибір) складіть речення.

2. Вправа-спогад (за вправою 3).

а) Самостійне читання тексту вправи.

— Знайдіть і прочитайте будь-яке питальне речення у цій вправі. Спробуйте дати відповідь (*можна використати ілюстрації — космос, вулкан, супутник, Місяць*).

- б) Спогад про першу книжку (завдання 2).
- в) Самостійна письмова робота (завдання 3).
 - Прочитайте, які назви книжок та їх авторів ви записали.
 - Чим особлива, цікава прочитана вами книжка?
 - Чи пам'ятаєте назву видавництва, яке видрукувало цю книгу?
 - Яку із прочитаних книжок ви порекомендуєте своєму товаришеві?

3. Проблемна ситуація.

— Сьогодні підручник нам ставить запитання (с. 6): як живе і розвивається наша мова. Отож приступаємо до дослідження цього питання.

4. Обмін думками (за вправою 4).

- а) Ознайомлення зі змістом вправи.
- б) Слухання поезій Т. Шевченка.
 - Чи зрозумілою є поезія, створена понад 150 років тому?
 - Чи є в поезії Шевченка такі слова, які в сучасній мові не вживаються? (*Кайдани, ярмо, розкуйте, до паю, не дуріте, учітесь, не цурайтеся тощо.*)
 - Назвіть поезію Шевченка, яка найбільше вам подобається. Чому?
- в) Робота за таблицею «Правильно вимовляй і пиши», с. 6 (завдання 4).

з'являється
попівнюється

розвивається
збагачується

5. Словничок.

а) Слово вчителя.

— Діти, в українській мові є багато слів, правопис яких треба запам'ятати. Це словникові слова. У підручнику «Українська мова» для 4-го класу ми зустрінемо багато таких слів. Отож починаймо збагачувати своє мовлення.

На цьому великому аркуші ми будемо записувати всі словникові слова, які передбачені для вивчення у 4-му класі. Але розміщуватимемо їх у колонки за частинами мови.

Словничок			
Іменник	Прикметник	Дієслово	Інші слова

(Таблиця «Словничок» виставляється на кожному уроці української мови для повторення, запам'ятовування слів і використання їх у мовленні.)

б) Проблемна ситуація.

— Прочитайте слова в рамочках (с. 6) і визначте, до якої частини мови належить кожне з них. (*Щоденно, щогодини, щомісяця, щотижня.*)

— Поставте запитання, щоб визначити, до якої частини мови належить кожне слово. (*Слова відповідають на питання коли?, як часто?.*)

— Діти, ми ще не вивчали частини мови, до якої належать ці слова. Отже, запишемо ці слова у четверту колонку таблиці «Словничок» (інші слова), але, може, хтось із вас запам'ятає, що ці слова належать до частини мови, яка називається прислівник. Ми будемо вивчати його пізніше.

— Як ви гадаєте, яка орфограма у кожному з цих слів? (*Відповіді учнів.*)

6. Списування із граматичним завданням (за вправою 5).

а) Повторення теоретичного матеріалу, необхідного для виконання вправи 6.

— Навчаючись у попередніх класах, ми вживали у мовленні такі поняття: корінь, префікс, суфікс, закінчення, основа слова. А тепер підберіть слово, яке складається тільки з одного кореня. (*Сад, хліб, мир, сніг.*)

— Змініть слово *сад* так, щоб воно мало закінчення. (*Сади.*)

— А де тут основа слова?

— Те саме слово змініть так, щоб у ньому був суфікс. (*Садок, садочок.*)

— А де стоїть префікс у слові? (*Перед коренем.*)

б) Читання тексту вправи самостійно.

— Знайдіть і прочитайте у тексті виділені слова. Від яких слів вони утворені?

— Як називається «трудівник», який утворив ці слова? (*Суфікс.*)

— Яка ще частина основи служить для творення нових слів?

в) Письмове виконання (завдання 3 вправи 5).

— Спишіть текст, у виділених словах позначте частини основи.

7. Вправа «Поміркуймо в парі» (за вправою б).

а) Самостійне ознайомлення з вправою.

б) Вправа «Мікрофон» (завдання 2).

— Доведіть свою думку.

— Чий доказ найпереконливіший?

в) Увага! Завдання 3 — для майбутніх науковців-дослідників.

— Попрацюйте з додатковою літературою (за бажанням).

Діти, якщо в книжках, газетах чи журналах, які ви читаете, вам потраплять висловлювання про мову, то запишіть їх і поділіться інформацією з класом на наступних уроках.

Інформація для вчителя

Вислови про мову (*окремі висловлювання можна написати на плакатах і розвісити в класі*).

- Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива схованка його духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, досвід, почування. *Панас Мирний*
- Мова — така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть всього того, чим він відрізняється від других людей. *Панас Мирний*
- Мова нашого люду є така багата, що в ній найдемо гідні знадоби термінології, хоч би для десяти народів. *І. Верхратський*
- Одним з найбільших скарбів, які успадковує кожний народ від своїх предків, є незаперечно його рідна мова. Мова ця — то дзеркало душі народу, то святиня, з котрою зв'язана не тільки минувшість, а й будучність народу, і його повага в світі. *М. Подолінський*
- Якщо українцям хочеться мати свою окрему літературну об'єднуючу мову, то це їх справа, і ніхто, ні польське шляхетство, ні російське чиновництво, не має права вмішуватися в цю їх домашню справу. *Я. Бодуен де Куртене*
- Один мудрець сказав такі слова: «Поневолений народ, що захоче свою мову, держить ключ від своєї тюрми у своїх руках». Не забуваймо про се. Через рідну мову стали ми на ноги, ввійшли в сім'ю просвічених європейських народів. *М. Возняк*
- Щоб добре знати рідну мову, треба їй вчитися змалку до гробу, в школі й поза школою, з книжок і від людей. Хто вміє пошанувати свого батька й матір, той зрозуміє, яку пошану повинен він мати до рідної мови. *М. Возняк*
- На Україні повинно мати силу тільки українське слово. *В. Винниченко*
- Український народ — це окремий народ, українська мова — це окрема мова... *М. Скрипник*
- Запашна, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики і квіткових пахощів — скількома епітетами супроводяться визнання української мови. І, зрештою, всі ці епітети слушні. *О. Гончар*
- Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе. *О. Гончар*
- Скажи мені що-небудь, щоб я тебе побачив. *Сократ*
- Істинна любов до своєї країни немислима без любові до своєї мови. Людина, байдужа до рідної мови, — дикун. *К. Паустовський*
- Людина вища за тварину здатністю до мови, але нижча за неї, коли негідно поводить з мовою. *Сааді*
- Мова козаків... дуже ніжна і сповнена пестливих виразів та незвичайно витончених зворотів. *П'єр Шевальє*

- Той, хто не знає рідної материнської мови або цурається її, засуджує себе на злиденність душі. *В. Сухомлинський*
- Коли зникає народна мова — народу нема більше! *К. Ушинський*

8. Вправи для самостійної роботи (робочий зошит).

V. Повідомлення домашнього завдання з попереднім інструктажем.

С. 7, вправа 7.

Інформація для вчителя

Із чим порівняти невичерпну кількість слів у мові? Одні з них помирають, але народжуються безліч інших. Краще не скажеш, як сказано в мудромому східному афоризмі: «Якби море було чорнилом, то швидко висохло б море, ніж слова».

Скільки ж слів у сучасній українській мові? На це питання не відповість ніхто: ні сивий академік, ні найталановитіший мовознавець, ні учитель, ні учень. Ніхто! Адже мова формувалася протягом віків, завжди відгукуючись на зміни в житті. Кожне покоління збагачувало її і передавало цей неоціненний скарб нащадкам. Хіба можна — навіть у думках! — спробувати порахувати усі слова, наявні в сучасній українській мові?! Це і загальноживані слова літературної мови, і терміни різних наук, і професіоналізми, і діалектичні та застарілі слова. До того ж, повсякчас народжуються нові слова. Ні, перелічити усі слова не під силу нікому з нас.

Але ви поцікавтесь приблизною кількістю слів. На це прохання відповімо так. У недавно опублікованому Словнику української мови нараховується близько 130000 слів. Сюди входять насамперед загальноживані слова сучасної української літературної мови.

130000 слів — дуже велика кількість. Більшість дорослих людей розуміють значення майже 30000 слів, але використовують у 10 разів менше. Обсяг словника конкретної особи залежить від роду її занять, освіченості та здібностей. Наприклад, словник мови творів великого російського поета О.С. Пушкіна сягає понад 20000 слів. Словник мови прозових творів Т.Г. Шевченка охоплює понад 20000 слів, а поетичних — понад 10000. І пригадаймо собі Еллочку з роману І. Ільфа і Є. Петрова «Дванадцять стільців», якій вистачало для мовлення всього-на-всього 30 слів.

VI. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися сьогодні на уроці?
- Що найбільше запам'яталося?
- Яке з двох понять — «мова» і «мовлення» — ширше?
- Як ви можете розвивати своє мовлення?

УРОК 2

Тема. Усне і писемне мовлення. Культура мовлення. (Вправи 8–11).

Мета. Допомогти учням зрозуміти, що мова — це суспільне явище, яке має свій ріст і розвиток, людське середовище, що користується цією мовою; виховувати любов і повагу до слова.

Обладнання: таблиця «Усне і писемне мовлення», додаток 3.

Дата

Клас

Додатковий

матеріал до уроку

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

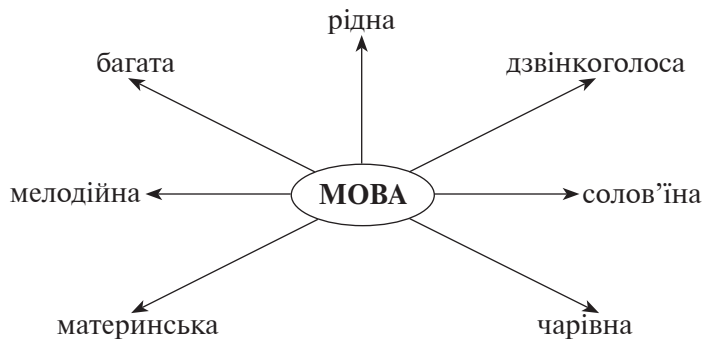
Перевірка домашнього завдання.

- Що таке мова?
- Яке з двох понять — «мова» і «мовлення» — ширше?
- Чому мову називають безсмертним скарбом народу?
- Прочитайте записані слова із домашнього завдання (вправа 7, завдання 2).
- Як можна застосувати ці слова до понять «мова» і «мовлення»?
- Яка орфограма об'єднує ці слова?

III. Повідомлення теми і завдань уроку. Вивчення нового матеріалу.

1. Складання «павутинки» до слова *мова*.

- То яка наша мова?

2. Проблемна ситуація.

- Як збагачується наша мова?
- Мова — не просто звуки, не просто слова. Ось як сказав Шевченко:
Ну що б, здавалося, слова?
Слова та голос — більш нічого,
А серце б'ється, ожива, як їх почує...

Слова — наче камінці. І мало позбирати їх до купи. Треба ще уміти скласти речення і правильно їх промовляти.

А як це? Спробуємо розв'язати цю проблему через завдання сьогоденного уроку.

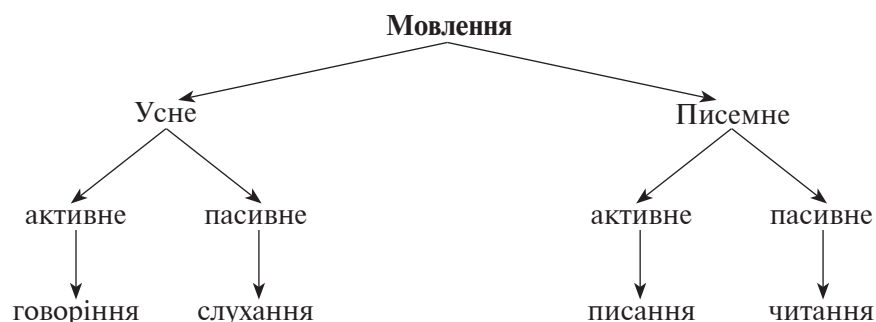
3. Каліграфічна хвилинка.

усне мовл пис ення емне

— Які слова можна утворити, використовуючи ці склади? Запишіть ці слова каліграфічно.

— Поясніть значення термінів «мова» і «мовлення». Яке з цих понять вужче? (*Мовлення.*)

4. Розгляд таблиці «Усне і писемне мовлення».

Інформація для вчителя

Сучасна цивілізована людина, за статистикою, на писання й читання витрачає 20%, а на слухання й говоріння — 80% спілкувального часу.

Усне безпосереднє мовлення обмежене рамками «тут-тепер».

Письмове мовлення не має таких обмежень — воно долає час і простір. Завдяки йому ми сьогодні можемо сприймати думки і почуття, висловлені давньокіївським князем Володимиром Мономахом у його славетному «Почуванні дітям» або ж невідомим автором безсмертного твору про похід князя Ігоря на половців. Маючи таку суттєву перевагу над усним мовленням, писемне мовлення поступається йому в тому, що воно сприймається як готовий продукт, а не в процесі його народження мовцем...

«Є 50 способів сказати «так» і 500 способів сказати «ні», але тільки один спосіб написати це», — говорив видатний майстер слова Бернард Шоу. За словом «так» може ховатися не лише згода, але й сумнів, недовіра, припущення, здивування, обурення і т.д., а комбінація літер та сама (*Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. — Львів: В-во «Слолом», 2001. — с. 18, 19.*)

5. Вправа «Поміркуймо разом!» (колективне виконання вправи 8).

На основі вивченого матеріалу і власного досвіду учні розмірковують про усне і писемне мовлення, про вимоги до усного і писемного мовлення.

Висновок. Якщо мова відзеркалює історію народу, його побут, національний характер, рівень культури, цивілізованості, то мовлення подібно відбиває конкретного носія цієї мови, мовця — його вік, світогляд, рівень освіченості, вихованості, його вдачу, смаки тощо.

Кожна людина має свій мовленнєвий «паспорт» — її мовлення неповторне, як відбитки пальців.

Що більше ти знаєш, то багатше твоє мовлення, бо тобі є про що розповісти.

IV. Осмислення, узагальнення і систематизація знань.

1. Диктант швидкої дії.

Мудра голова не говорить лихі слова.

Інформація для вчителя

Речення для диктанту швидкої дії мають бути короткі, найкраще афористичного змісту, прислів'я, які учні зможуть запам'ятати і використовувати пізніше у мовленні.

Для запису пропонується одне-два речення, не більше. Їх легко запам'ятати, пояснити правопис.

Методика диктанту така. Учитель зауважує, що читатиме кожне речення лише один раз. Його треба уважно послухати, запам'ятати і швидко записати, визначивши, яке правописне правило тут діє. Отже, відбувається все у прискореному темпі. Перевірка диктанту — колективна, групова або взаємна (*Дорошенко О.А. Нестандартні навчальні диктанти//Початкова школа, 1990. — № 3. — с. 24.*)

— До якого мовлення ви застосовуєте цю приказку? (*До усного.*)

2. Вправи для самостійної роботи (робочий зошит).

3. Робота з прислів'ями (вправа 9).

4. Вправа-висновок (за вправою 10).

- Що ми розуміємо під культурою мовлення?
- Яка людина може досягти високої культури мовлення?

5. Правило-висновок (с. 8).

6. Вправа-порадник (за вправою 11).

- Прочитайте всі поради і назвіть ту, яка може найбільше вам допомогти у житті. Чому?
- Яку із порад ви для себе ставите на перше місце? Чому?
- Яка із порад може допомогти вашому другові чи іншій близькій людині? Доведіть.

V. Повідомлення домашнього завдання з попереднім інструктажем.

С. 8 — правило; вправа 11, завдання 2.

VI. Підсумок уроку.

1. Вправа «Продовж речення».

Мовлення буває...

Усне мовлення має бути правильним...

2. Хвилинка-цікавинка.

Скільки мов на землі? Вчені називають різну кількість: від трьох тисяч до п'яти. За даними лінгвістів, з усіх мов добре вивчені лише п'ятсот.

Цікавий факт: книжка, написана російською мовою, має обсяг більший, ніж та сама книжка українською (наприклад, 520 сторінок російською мовою і 500 сторінок — українською). Це означає, що ту саму інформацію українською мовою можна передати меншою кількістю мовних знаків.

За даними японських учених, люди, які з дитинства не розмовляли рідною мовою, частіше хворіють, піддаються різним стресам, у них менше розвинені природні здібності (Одинцова Г., Кодлюк Я. *Цікавинки на уроках рідної мови: Посібник для вчителя початкових класів.* — Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. — с. 7–9).

Дата

Клас

Додатковий

матеріал до уроку

УРОК 3

Тема. Культура спілкування. (Вправи 12–17).

Мета. Формувати в учнів уявлення про культуру мовлення і основні правила культури спілкування; виробляти навички мовного етикету; розвивати зв'язне мовлення, вміння вести діалог.

Обладнання: таблиця-схема «Культура мовлення», плакати з висловлюваннями про рідну мову.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Перевірка домашнього завдання (вправа 11, завдання 2).

— Прочитайте пораду, які ви записали. Як ви будете її дотримуватися?

2. Гра «Пригадай».

— Назвіть види мовлення, з якими ви ознайомилися на минулому уроці.

— Що таке усне мовлення?

— Які вимоги до усного мовлення ви знаєте і виконуєте?

— Що таке писемне мовлення?

— Яким повинно бути писемне мовлення?

— Потурбуйте свій «банк пам'яті» і пригадайте речення із диктанту швидкої дії. (*Мудра голова не говорить лихі слова.*)

— Пофантазуйте, у якої людини така голова.

III. Повідомлення теми і завдань уроку.

1. Каліграфічна хвилинка.

— Спишіть з дошки вислів. Зверніть увагу на з'єднання букв.

Добре слово — як музика.

— Як ви розтлумачите цей вислів тому, хто його не розуміє?

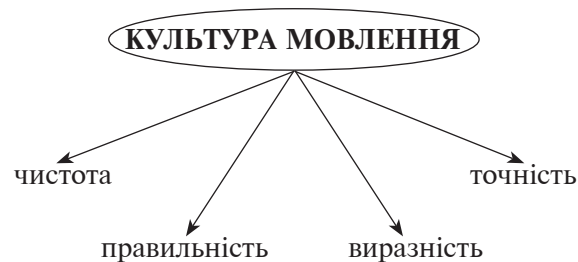
— Чи можна речення-диктант швидкої дії і речення каліграфічної хвилини вважати порадами? Чому? (*Відповіді учнів.*)

2. Слово вчителя.

— Сьогодні ми будемо читати, радитись, висловлювати власні думки про культуру мовлення і основні правила культури спілкування.

IV. Сприймання і усвідомлення учнями нового матеріалу.

1. Робота з таблицею «Культура мовлення» (повторення).

2. Народна мудрість про культуру мовлення і спілкування.

Інформація для вчителя

У фольклорі, як ніде інде, віддзеркалений характер опосередкованих мовою людських взаємин, культури спілкування, етикетного ставлення до людей, таких рис людини як статичність, пристойність, дотримання слова, ввічливість тощо.

Наведені нижче українські прислів'я і приказки — це мізерна частка того, що говорить в нашому фольклорі про мову і мовлення в аспекті культури людських стосунків. Слушні, часом дотепно сформульовані народні оцінки, правила й поради мають і пізнавальний, ужитковий сенс. Їх треба знати, ними треба послуговуватися.

- Хто своєї мови цурається, той сам себе стидається.
- Яка людина, така й мова.
- Який розум, така й бесіда.
- Вміти не вміти — треба говорити.
- Добре тому жити, хто вміє говорити.
- Коня кують уздами, а людину — словами.
- Вола ловлять за роги, а людину — за слова.
- Не говори про себе доброго, бо не повірять, ні злого, бо подумають ще гірше.
- Розумному не кажи, бо сам знає, а дурневі не кажи, бо не послухає.
- Говори з іншими поменше, а з собою побільше.
- Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш.
- Хто хвалиться, той злих сусідів має.
- Красно говорить приятель, а правду каже неприятель.
- На грубе слово не сердься, на ласкаве не здавайся.
- Як губа не те скаже, то личко не покаже.
- Улєсливий пес у вічі ласкається, поза очі кусається.
- Янгольський голосок, та чортова думка.
- Легше переконувати словами, як кулаками.
- Кого не б'є слово, того не поб'є й палка.
- Кричить, мов чорт з нього шкуру дере.
- Не кричи, а ліпше навчи.
- Як батько кричить, то син гарчить.
- Не до тебе п'ють — не кажи: «Дай, Боже, здоров'я!».
- Співати добре разом, а говорити окремо.
- Нема глухішого від того, хто не хоче слухати.
- Будь добрим слухачем — будеш добрим оповідачем.
- Великий рости, щасливий будь, себе не хвали, другого не гудь.
- Язик, мов у постолах.
- Говорить, мов клоччя жує.
- Говорить, як три дні не їв.
- Забубонів, як старий дяк.
- Засипав словами, як горохом у бочку.
- За вашим шепотом нашого крику не чути.
- Говорить у пересипку.
- Говорить п'яте через десяте.
- Те саме слово, та не так би мовити.
- Кажи рідко, та їдко.
- Говорити — біда, а мовчати — інша.
- Лихо говіркому, та недобре й мовчазному.
- Краще недоговорити, ніж переговорити.
- Або розумне казати, або зовсім мовчати.
- Менше говори — більше вчуєш.
- Тисячу разів пожалкуєш, що сказав, а раз — що змовчав.
- Тримай язик на прив'язі.
- Мовчене, де схочеш, там поставиш.
- Коли сам говорить, то й собаці не дасть гавкнути.
- Стережися собаки, котрий не гавкає, а чоловіка — котрий не говорить.
- Як хочеш щось збрехати, то прикуси язика.
- Догана мудрого краща, як похвала дурного.
- Коли з мудрим говорию, то ся розуму наберу, а коли з дурним, — то й свій загублю.
- Радься другого, а гляди свого.
- Навіть те, що старші кажуть на глум, бери на ум.
- З тобою розмова, як з вітром полова.
- Де багато слів, там мало правди.
- Говорить три дні, а все про злидні.
- Не мели, як пустий млин.
- З пустого в порожнє переливає.

- Язиком молоти не дрова колоти — спина не заболить.
- Довгий язик — короткі думки.
- Хто мало думає, той багато балакає.
- Коли хочеш щось сказати, то подумай, як почати.
- Бережи хліб на обід, а слово на відповідь.
- Довго думав, та добре сказав.
- Говори, та не проговорися.
- Не ласкаве слово хороше, а правдиве.
- Хто рад обіцяти, той не має охоти дати.
- Слова масні, а пироги пісні.
- І від солодких слів буває гірко.
- Мале слово велику образу творить.
- Гостре словечко коле сердечко.
- Жало гостре, а язик ще гостріший.
- Говорити можна, а лаятись не треба.
- Пізнати по носі, хто змерз, а по мові — хто пес.
- Мудра голова не говорить лихі слова.
- Вода все сполосче, тільки злого слова ніколи.
- Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова — завятих ворогів.
- Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.
- Добре слово й залізні ворота відчинить.
- Холодним словом серце не запалиш.
- Від теплого слова й лід розмерзає.
- Мудре слово на міцних ногах стоїть.
- Розумне слово йде в діло.

Кілька прислів'їв і приказок можна оформити на окремих плакатах, щоб надалі використовувати для списування, самодиктантів або диктантів швидкої дії з наступною самоперевіркою.

3. Робота в групах (за вправою 12).

Завдання для роботи в групах.

Група 1. Обговорити і повідомити правила поведінки у транспорті.

Група 2. Обговорити і пригадати правила поведінки у кінотеатрі, музеї.

Група 3. Обговорити і визначити послідовність правил поведінки у крамниці за значущістю.

Група 4. Обговорити і повідомити основні правила культури спілкування між людьми.

Фізкультхвилинка.

V. Осмислення, узагальнення і систематизація знань.

1. Вибіркове списування з граматичним завданням (за вправою 13).

— Пояснить, чому саме це висловлювання ви вибрали і як його розумієте?

— Зробіть звуко-буквений аналіз одного із виділених слів (на вибір) (*додаток 3*).

2. Робота в парах (вправа 14).

а) Ознайомлення з текстом, визначення теми і головної думки тексту.

б) Обговорення думки, висловленої в останньому реченні.

в) Добір синонімів до виділеного слова. (*Збагачувати — поліпшувати, поповнювати, розширювати.*)

3. Гра «Фанти» (за запитаннями вправи 15).

Оголошується гра «Фанти». Тема — «Культура спілкування». Хто бере участь у грі (а це 6 учнів, бо є 6 запитань вправи, записаних каліграфічним почерком на окремих аркушах), кладе у кошичок, коробку або капелюшок якусь свою річ. Ведучий (один із учнів) театральним голосом промовляє до вчителя, який стоїть спиною до ведучого і не бачить, чий «фанти»: «Яке запитання для цього «фанти»?».

Вчитель таким самим голосом ставить одне із шести запитань, на яке учень повинен дати повну й обґрунтовану відповідь. Можна брати допомогу залу.

4. Словничок.

Опрацювання і запам'ятовування правопису слів ввічливості (слова в рамочці, а також слова вправи 16, виділені курсивом).

5. Вправа «Народний порадище» (вправа 17).

— Опрацюйте текст вправи, виберіть і назвіть пораду, яка зараз є найнеобхіднішою для вас.

6. Вправи для самостійної роботи (робочий зошит).

VI. Підсумок уроку.

Гра «Тест на щирість».

- Чи вмієте ви спілкуватися з іншими людьми?
- Чи використовуєте у своєму мовленні слова ввічливості?
- Чи зрозумілі вам поняття «культура мовлення»?
- Чи кожен може оволодіти культурою мовлення?
- Чи взяли ви з цього уроку щось для свого життя?

VII. Повідомлення домашнього завдання з попереднім інструктажем.

С. 10, вправа 17 (завдання 2), запитання і завдання для повторення.